

ЗАКОРДОННИЙ ДОСВІД ДЕРЖАВНОГО СПРИЯННЯ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРА В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Анотація. Розглянуто зарубіжний досвід державної підтримки розвитку аграрного сектора в контексті забезпечення економічної безпеки та розробці пропозиції щодо застосування в Україні.

Ключові слова: аграрний сектор економіки, сільське господарство, державна аграрна політика, економічна, продовольча, зовнішньоекономічна безпека держави, система забезпечення економічної безпеки держави.

Summary. The foreign experience of state support for the development of the agricultural sector in the context of economic security and the development of proposals for use in Ukraine are considered.

Key words: agrarian sector of economy, agriculture, state agrarian policy, economic, food, foreign economic security of the state, system of ensuring economic security of the state.

DOI : 10.33783/1977-4167-2021-49-1-21-30

Постановка проблеми. Аграрний сектор економіки України характеризується динамічним розвитком, здійснює достатньо вагомий внесок у функціонування національної економіки, зокрема в частині задоволення потреб населення у продуктах харчування, забезпечення суб'єктів господарювання низки галузей переробної промисловості сировиною, формування продовольчої безпеки й експортного потенціалу держави. Водночас, попри наявні позитивні тенденції, соціально-економічний потенціал аграрного сектора в сучасних умовах господарювання є недостатньо реалізованим, що призводить до послаблення економічної безпеки держави, особливо таких її структурних складових як макроекономічна, фінансова, виробнича, зовнішньоекономічна, соціальна, продовольча.

Реалізація завдань щодо розвитку аграрного сектора як основи стабільного функціонування та забезпечення економічної безпеки національної економіки потребує впровадження дієвих інструментів, здатних забезпечити підвищення ефективності використання ресурсного потенціалу у сільському господарстві, удосконалення галузевої структури з орієнтацією на впровадження завершеного циклу виробництва продуктів харчування, зниження імпортозалежності країни у сегменті продуктів харчування, підвищення економічної та соціальної ефективності функціонування суб'єктів господарської діяльності, враховуючи їх внесок у розвиток сільських територій та

раціональне природокористування. На сучасній стадії суспільно-економічних перетворень це актуалізує потребу в розкритті зарубіжного досвіду державної підтримки розвитку аграрного сектора в контексті забезпечення економічної безпеки та розробці пропозиції щодо застосування в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми функціонування та розвитку аграрного сектора економіки досліджувалися у працях таких науковців як О. Алейнікова [1], В. Андрійчук [2], В. Андросов, П. Гайдуцький, Т. Гоголь [4], Ф. Важинський [3], М. Дем'яненко, А. Діброва, М. В. Кіндзерський [7], Н. Климова [8], Б. Криворук [9], М. Ксенофонов, Є. Майовець, М. Малік, І. Маркіна, І. Михасюк, П. Музика, Т. Осташко, Б. Пасхавер, Б. Погрішук, Н. Прокопенко, П. Саблук, О. Сенишин, Н. Шишпанова [11], О. Шпичак, В. Юрчишин.

Мета статті. Метою статті є розкриття зарубіжного досвіду державної підтримки розвитку аграрного сектора в контексті забезпечення економічної безпеки та розробці пропозиції щодо застосування в Україні.

Виклад основних результатів дослідження. Тенденціями останніх десятиліть економічно розвинених країн є намагання активізувати процеси сталого розвитку, в яких одне з найважливіших місць займає економічна безпека держави. Складовим елементом системи забезпечення економічної безпеки є розвиток аграрного сектора держави. Враховуючи кореляційну залежність результатів

Бібліографія ДСТУ 8302:2015:

Антошкін В. К. Закордонний досвід державного сприяння розвитку аграрного сектора в контексті забезпечення економічної безпеки. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2021. № 1 (49). С. 21–30. doi : 10.33783/1977-4167-2021-49-1-21-30.

References (APA):

Antoshkin, V. K. (2021). *Zakordonnyi dosvid derzhavnoho spryannia rozvytku ahrarnoho sektora v konteksti zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky* [Foreign experience of state support for the development of the agricultural sector in the context of economic security]. *Visnyk Berdianskoho universytetu menedzhmentu i biznesu*, 1 (49), 21–30 (in Ukr.). doi : 10.33783/1977-4167-2021-49-1-21-30.

господарської діяльності в аграрному секторі та засобів виробництва, з яких основний — земля, простежується вплив її якості, родючості та місця розташування. Адже, розглядаючи сільськогосподарську діяльність як один із найбільш ризикованих видів діяльності, на її результати впливають такі чинники: природно-кліматичні умови, забезпеченість фінансовими та матеріально-технічними ресурсами, стан кон'юнктури аграрного ринку, окремі заходи соціально-економічної політики держави тощо. Варто додати, що жодна з ринкових систем не спроможна забезпечити умови існування сільських територій без належної, цілеспрямованої державної політики щодо перерозподілу значної частини національного доходу на підтримку розвитку аграрного сектора економіки. Зважаючи на це, з метою координації процесів ринкових перетворень в аграрному секторі, саме держава з високим економічним розвитком стає гарантом сприяння підтримки цього сектора економіки, спрямованої на процеси реформування та створення ефективного виробництва аграрної продукції. Саме тому сучасну ринкову економіку таких країн визначають економікою регульованою і соціально орієнтованого господарства.

Державна політика підтримки розвитку аграрного сектора є одним із пріоритетних напрямів економічної політики розвинених країн світу. Державна політика підтримки аграрного сектора створює можливості не лише для забезпечення країни продовольством, але й нарощення параметрів експорту сільськогосподарської продукції і продуктів харчування, не послаблюючи при цьому продовольчу безпеку держави.

За останні роки Україна активізувала свою діяльність у напрямку покращення політичного та економічного співробітництва з Європейським Союзом (ЄС) з намірами входження до європейської спільноти. Підготовка до вступу та членства в ЄС має значний вплив на сільське господарство та державну аграрну політику. Сучасні тенденції актуалізують необхідність дослідження політики підтримки аграрного сектора країн-учасниць ЄС як складової економічної безпеки та невід'ємної частини європейської стратегії розвитку. Починаючи зі створення ЄС і до сьогоднішнього дня характерні риси діючої моделі аграрних відносин у європейських країнах визначає Спільна аграрна політика (САП). Протягом багатьох десятиліть САП змінювала основні принципи та підходи до підтримки аграрного сектора економіки. Сьогодні основним напрямом, на який націлена САП, є розроблення ефективної та адекватної аграрної політики шляхом надання основних «суспільних благ» та встановлення підтримуючої законодавчої, адміністративної і регуляторної систем задля стимулювання приватних інвестицій у сільське господарство. Діяльність САП передбачає заходи,

спрямовані на підтримку конкурентоспроможності аграрного сектора ЄС на світовій арені без застосування експортних субсидій, зменшення способів підтримки, що призводять до викривлення умов торгівлі, та більшою мірою — на розвиток сільських територій, захист навколишнього середовища та забезпечення продовольчої безпеки [6].

Головною метою САП є гарантування закупівельних цін для виробників аграрної продукції та підтримка стабільного рівня доходів суб'єктів сільськогосподарського виробництва. У той же час, реагуючи на актуальні економічні, технологічні, політичні виклики, країни-члени Європейського Союзу вносили корективи в аграрну політику та змінювали поточні пріоритети її розвитку. Цілісність та прогресивність САП визначається не лише усвідомленням її базових принципів, а виконанням умов, що сприятиме формуванню рівноправних взаємовідносин між країнами-членами ЄС. Крім того, результатом такої політики повинна стати захисна стратегія модернізації аграрного сектора в умовах глобалізації, існуючих внутрішніх загроз індустріалізації суспільства та впливу світових конкурентів, серед яких доцільно відзначити такого торгового партнера як США.

Політика САП була спрямована на досягнення різних цілей. Однак в умовах реформування першочергового вирішення потребували такі проблеми: 1) встановлені урядом надвисокі ціни підтримки стимулювали надмірне виробництво сільськогосподарської продукції; 2) м'ясо-молочні продукти постійно були у надлишку, оскільки ціни на них були значно вищими від світових; 3) посилення заходів субсидіювання експорту аграрної продукції спровокували недобросовісну конкуренцію зі сторони таких країн як США [4].

Сучасний етап реформування САП характеризується прогресом у домовленостях у межах СОТ про лібералізацію торгівлі аграрною продукцією, з одного боку, і розбіжностями у рівнях розвитку аграрного сектора окремих країн ЄС, що склалися історично (рівень прямих виплат, продуктивність праці, структура господарств), з іншого — обумовлюють необхідність у регулярному перегляді САП, удосконаленні інструментів політики та визначенні нових цілей. З 2000-х років провідною ідеєю САП стає забезпечення сталого функціонування аграрного сектора ЄС через фінансування розвитку сільської місцевості та посилення вимог захисту довкілля і безпеки аграрної продукції [10, с. 24].

Варто зазначити, що значний обсяг грошових коштів у межах сформованого бюджету ЄС передбачено на розвиток аграрної політики.

Витрати на реалізацію аграрної політики покриваються з двох фондів: 1) Європейського сільськогосподарського фонду гарантування (EAGF), з якого здійснюють прямі доплати для

сільськогосподарських виробників і на заходи з регулювання аграрних ринків; 2) Європейсько-го сільськогосподарського фонду для сільського розвитку (EAFRD), який фінансує процеси реалізації програм сільського розвитку. Відтак, політика фінансування визначає заходи САП на період 2017–2020 років, до яких належать: забезпечення переходу від підтримки виробництва окремих видів продукції до прямої підтримки фермера; підвищення конкурентоспроможності сільського господарства; дотримання норм і правил екологічної безпеки шляхом відмови від монокультури господарювання; наповнення і розширення програм підтримки сільського розвитку; виділення цільових субсидій на розвиток депресивних районів ЄС; захист навколишнього природного середовища, консервація земель [5, с. 81].

Розподіл бюджету САП відбувається за принципом раціонального розподілу, відповідно до якого кожна з країн-учасниць ЄС у межах спільноти отримає не менше 75 % середнього обсягу допомоги. Допомога на гектар сільськогосподарських угідь становить не менше 60 % від середньої величини допомоги, виділеної у 2014 році в одному адміністративному або агрономічному районі. Політикою також передбачено збільшення підтримки малих і середніх господарств діючих країн-учасниць ЄС. Для нових країн, які вступатимуть в європейську спільноту, діятиме спрощена схема платіжної зони (SAPS), тобто разовий платіж за га сільськогосподарських угідь терміном до 2020 року. Фермери, які активно займаються сільським господарством, можуть отримати вигоди, а з 2014 року початківців фермерів перші 5 років максимально заохочують до створення свого бізнесу з додатковою допомогою у розмірі 25 %.

Ключовим пріоритетом САП ЄС на 2014–2020 роки було збереження стратегічного підходу до розвитку сільських територій ЄС і свободи вибору актуальних заходів, які спрямовані на врахування місцевих (регіональних/національних) потреб та особливостей, оскільки принципи діючої САП допомогли досягнути позитивних результатів.

У рамках майбутнього багаторічного бюджету ЄС на період 2021–2027 років комісія запропонувала модернізацію і спрощення САП. Мета розроблених пропозицій з бюджетом у розмірі 365 млрд євро полягає в тому, щоб САП була спрямована на вирішення стратегічних завдань, які стосуються підтримки фермерів та сільських громад, забезпечення сталого розвитку сільського господарства ЄС, а також реалізації цілей ЄС в галузі охорони навколишнього середовища та клімату. З цією метою запропоновано розширити простір для оперативних дій політики і компетенцій держав-членів при виборі сфер інвестування в рамках САП, які спрямовані на створення розумного, життєздатного, сталого та конкурентоспроможного аграрного

сектора економіки. Відповідно держави-члени можуть переводити до 15 % своїх кредитів САП для прямих платежів на розвиток сільських районів.

Стратегічні плани держав-членів на весь період повинні охоплювати конкретні заходи, спрямовані на досягнення дев'яти цілей за економічними, екологічними і соціальними напрямками, що визначені ЄС та орієнтуватися як на прямі платежі, так і на розвиток сільських районів. Комісією будуть затверджуватися плани та проводитися моніторинг результатів кожної країни з метою забезпечення узгодженості цілей та захисту єдиного ринку. Прямі платежі, що гарантують стабільність і передбачуваність для фермерів, як і раніше мають пріоритетність у цій політиці. Перевагу у підтримці отримують малі і середні ферми, які складають більшість в аграрному секторі ЄС.

Крім того, прямі платежі фермерам будуть скорочені до 60 тис. євро і обмежені 100 тис. євро на кожну ферму, а витрати на робочу силу будуть повністю враховані. Пропонується, щоб малі та середні фермерські господарства одержували більш високий рівень підтримки з гектара і що країни повинні виділяти не менше 2 % своїх дотацій на прямі виплати для підтримки розселення молодих фермерів. Ця підтримка буде доповнюватися фінансовою допомогою на цілі розвитку сільських районів і різними заходами щодо полегшення доступу до землі і передачі землі.

Прямі платежі будуть залежати від підвищених вимог до навколишнього середовища і клімату. Кожна держава-учасниця повинна розробляти екологічні програми, які допоможуть фермерам вийти за межі встановлених норм і фінансувати їх зі своїх національних фондів прямими платежами. Щонайменше 30 % національного фонду розвитку сільських районів буде виділено на природоохоронні та кліматичні заходи. Очікується, що 40 % загального бюджету САП буде виділено на діяльність в сфері клімату. В рамках цієї модернізованої САП, будуть також залучені всі новітні технології й інновації, які допоможуть як фермерам, так і урядовим органам, у тому числі за рахунок бюджету в розмірі 10 млрд євро, виділеного в рамках програми Horizon Europe на дослідження та інновації у сфері продовольства, сільського господарства, розвитку сільських районів і біоекономіки [12].

Україна, на відміну від ЄС, не має чіткої, адекватної сучасним викликам та загрозам державної аграрної політики, що у перспективі негативно впливатиме на конкурентні позиції вітчизняного аграрного сектора на світовому продовольчому ринку та посилюватиме його вразливість до зовнішніх та внутрішніх загроз. Економічна інтеграція України до ЄС передбачає наближення завдань щодо розвитку вітчизняного аграрного виробництва до європейських стандартів. Період адаптації національного аграрного сектора економіки до

вимог САП ЄС буде досить тривалим і, вірогідно, супроводжуватиметься певними втратами, а подекуди і занепадом сільських територій. У цьому контексті доцільною є обґрунтована програма адаптації та посилення ролі держави для підтримки аграрного сектора у забезпеченні інтеграційних процесів через форми і канали, які використовують країни-учасниці світового і європейського торгово-економічних товариств [10]. Саме це актуалізує необхідність дослідження особливостей державної аграрної політики розвинених країн.

Державна підтримка аграрного сектора у розвинених країнах реалізується через складний механізм, охоплює систему інструментів впливу на витрати і доходи фермерів, структуру сільськогосподарського виробництва, аграрний ринок і ціни, соціальну та виробничу інфраструктуру села, а також міжгалузеві відносини. При цьому вплив держави на аграрний сектор у зарубіжних державах можна представити як поєднання економічних та адміністративних методів, які охоплюють визначені інструменти політики (рис. 1).

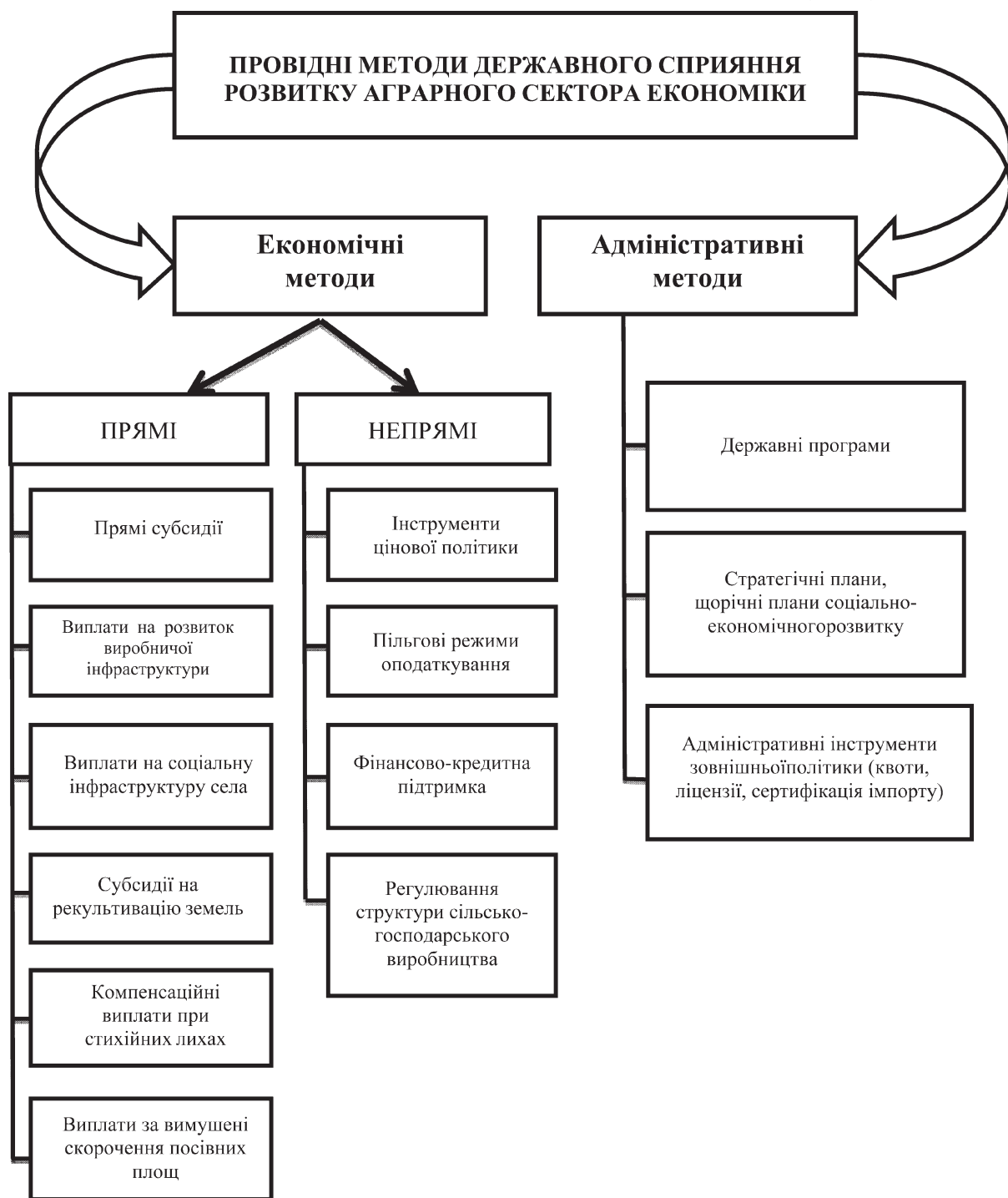

Рис. 1. Методи та інструменти державної політики підтримки аграрного сектора в економічно розвинених країнах (розроблено автором на основі [7])

Однією з держав, що посилено у своїй політиці застосовує адміністративні методи регулювання і в якій прийнято значну кількість нормативно-правових актів у сфері сприяння розвитку аграрного сектора економіки, є Сполучені Штати Америки. США реалізовує великий комплекс заходів, спрямованих на підтримку своїх сільськогосподарських виробників. Разом із тим в країні значна увага була зосереджена на формуванні законодавчої бази в напрямі забезпечення умов для розвитку сільського господарства.

Вагомим інструментом державного регулювання аграрного сектора США є програми, прийняті урядом у різний час. Серед них варто відзначити: Програму стабілізації доходів фермерів, Програму платежів, стимулювання зростання ефективності виробництва, охорону сільськогосподарських ресурсів, фінансування й управління наукою у сфері сільського господарства, стимулювання зовнішньої торгівлі. Як засіб реалізації державного впливу, така політика має певні переваги, оскільки кожна із розроблених програм охоплює основні важелі державного регулювання розвитку конкретної сфери діяльності. Залежно від поставленого завдання усі програми поділяються на міжгалузеві, галузеві, товарні, функціональні та регіональні. Такі програми сприяють створенню додаткових робочих місць не тільки в аграрному секторі, але й у суміжних із ним галузях, стимулюють нарощування експортного потенціалу країни [1, с. 134].

У державній політиці підтримки аграрного сектора ЄС провідну роль займають продуктові програми, які передбачають використання різних механізмів підтримки виробників окремих видів аграрної продукції. Для основних видів сільськогосподарських культур та тваринницької продукції застосовують механізми інтервенцій і прямих виплат у дохід фермерів, що дає змогу встановлювати інтервенційні ціни нижчими від ринкових цін. Такі інструменти застосовують для виробників зернових, білкових і маслинних культур, рису, телятини і молока. Політика щодо м'ясного скотарства дещо відрізняється, зокрема, підприємства індустріального характеру не можуть претендувати на прямі виплати в дохід.

Як інструменти державної політики та регулювання цін на аграрну продукцію у зарубіжних країнах реалізуються також програми, які мають на меті пряму підтримку доходів фермерів, зокрема, програми компенсаційних платежів, гнучких виробничих контрактів, страхування.

Регулювання процесу надання інвестицій виробникам аграрної продукції реалізовується шляхом створення державних планів і програм підтримки цін на сільськогосподарські товари, організації державного контролю та системи національних стандартів.

Важливим чинником сприяння розвитку сільського господарства в розвинених країнах є пільговий режим оподаткування. У багатьох державах преференції в сплаті податків аграрними виробниками пов'язані з: сезонністю, залежністю від погодних чинників, належністю до дрібних сімейних ферм.

Не менш важливу роль у політиці державної підтримки аграрного сектора відіграє система кредитування. Фінансово-кредитна підтримка аграрного сектора США відбувається в багатьох напрямках. Серед них варто відзначити такі: підтримка паритету цін між ресурсними галузями, що забезпечують аграрний сектор економіки основними й оборотними засобами, дотації на податки, на процентні ставки за кредит, страхові платежі, наукове забезпечення тощо.

Головною установою, що надає позики аграріям у США, є Фермерська кредитна система (FCS — Farm Credit System), яка була створена ще 1916 року з метою надання кредитів фермерам, для яких ставки комерційних банків були надто високими. FCS виступає основним інструментом державної політики США [13]. Захист та розвиток вітчизняних товаровиробників урядом Сполучених Штатів Америки відбувається за допомогою спеціальних кредитних програм. Останні ґрунтуються на застосуванні знижених процентних ставок, впровадженні відтермінування плати відсотків та кредиту, формування гарантійних установ, агенцій, банків розвитку та підтримки.

У Канаді основна кредитна допомога аграріям реалізовується шляхом надання безвідсоткових авансових кредитів для проведення весняно-польових робіт і осінніх безвідсоткових кредитів, які забезпечують підтримку збуту сезонної аграрної продукції.

У Німеччині для підтримки новостворених фермерських господарств існує система допомоги фермерам-початківцям, яка, окрім безповоротної допомоги, охоплює ще можливість отримання кредиту до 200 тис. євро під 5 % річних або кредиту до 120 тис. євро для будівельних цілей під 1,5 % річних [8]. У цій країні підтримка уряду відбувається у вигляді дотацій, доплат, субсидій, різних премій за рахунок консолідованих коштів з бюджету ЄС, а також безпосередньо за рахунок бюджету землі Саксонія-Ангальт. Важливе місце в кредитній системі займають кооперативні банки, які вперше почали функціонувати у вигляді кредитозберігаючих сільських кооперативів. У країні також діє програма стимулювання інвестицій. У межах цієї програми можна одержати пільгову державну позику: 1 % річних у рахунок погашення 3,5 % на будівництво житлових будинків та інших споруд у сільській місцевості [3]. Для України на регіональному рівні особливо цінним є вивчення і втілення такої практики кредитування, оскільки

це може активізувати процеси відродження вітчизняного аграрного сектора економіки.

Досвід Великобританії свідчить про відносно низький рівень державного регулювання в аграрному секторі. В країні відсутня спеціалізована система аграрних кредитів, а основними складовими фінансово-кредитної підтримки є державно-кооперативні об'єднання. Вони побудовані за вертикально-інтегрованим типом з безперервним потоком товару від фермера до закупівельного кооперативу, далі на переробку, а потім до споживача або на експорт. Ці об'єднання — один із найважливіших чинників, які перетворили Великобританію з імпортера в країну-експортера продовольства, незважаючи на обмежені земельні і людські ресурси, які використовуються в сільському господарстві [3].

Особливого поширення набули кредитні кооперативи у розвитку аграрного сектора у Швеції. Тут вони не тільки забезпечують потреби сільськогосподарських виробників у кредитах, але й ведуть широку консультаційну діяльність, активно сприяють впровадженню новітніх досягнень науки.

Заслугує на увагу досвід Фінляндії, де фінансово-кредитна підтримка аграрного сектора реалізується через Фонд сільського господарства, який формується з державних дотацій, з відсотків по позиках і з податків на земельні угіддя. Фонд надає фермерам кредити на будівництво споруд, комунікацій, на купівлю сільськогосподарського обладнання, рекультивуацію земель під 4–7 % річних залежно від регіону.

Наглядним є й французький досвід кредитування аграрного сектора, який забезпечують здебільшого кооперативні банки. Звернімо увагу, що у Франції кредити надають за нижчою відсотковою ставкою для купівлі сільськогосподарськими підприємствами обладнання і худоби. Фермерські господарства кредитують також і кооперативи аграріїв.

Значним у фінансово-кредитному регулюванні аграрного сектора економіки є досвід Китаю. З метою підтримки аграрного сектора в країні функціонує Сільськогосподарський банк, Банк сільськогосподарського розвитку і Державний банк розвитку. Ці банки виділяють кредити на закупівлю основних видів аграрної продукції, її зберігання, переробку; надають допомогу бідним сільським регіонам. Попри те, у Китаї поширене кредитування сільському господарству, яке надають комерційні банки. До початку 2000-х років ці банки існували у формі сільських кредитних кооперативів, проте у 2005 році була створена перша сільська страхова компанія, що страхувала урожай на випадок несприятливих погодних умов. При цьому 65 % страхових платежів сплачували аграрії, а 35 % — держава і сільська адміністрація. Починаючи з 2006 року у Китаї держава по-

чала стимулювати розвиток сільського фінансового ринку, що зумовило створення фінансових установ нового типу (кредитні компанії, сільські кооперативи взаємної грошової допомоги), які видавали фермерам позики на потреби аграрного виробництва.

Невід'ємною та важливою частиною державної політики регулювання розвитку аграрного сектора економіки є цінова політика. Особливість ціноутворення на сільськогосподарську продукцію полягає в тому, що ціна повинна формуватися з урахуванням відшкодування виробничих витрат і забезпечення прибутків для подальшого розширеного відтворення. Крім того, виникає необхідність забезпечення принципу еквівалентності в обміні між промисловістю і аграрним сектором. У країнах ринкової економіки ціни на промислову та сільськогосподарську продукцію у сфері обігу визначають переважно дією закону попиту та пропозиції. Унаслідок цього ринкові ціни на аграрну продукцію досить часто не забезпечують рівності в обміні з промисловістю. Тому в усіх країнах з ринковою економікою держава за допомогою різних інструментів опосередковано впливає на ціни в аграрному секторі економіки. З метою проведення ефективної цінової політики, Міністерство сільського господарства США постійно стежить за такими трьома найважливішими економічними параметрами як: витрати виробництва на сільськогосподарську продукцію; паритет цін; показники доходності фермерських господарств, окремих галузей та сільського господарства загалом [2].

У США застосовують цільові й заставні ціни. Цільова ціна (target price) є гарантованою ціною, яку отримує фермер, оскільки визначає нижній рівень фермерських доходів. Її встановлюють на рівні, який в умовах несприятливої кон'юнктури продовольчого ринку має відшкодувати витрати і забезпечує одержання прибутку фермам із середнім та зниженим рівнем собівартості виробництва сільськогосподарської продукції. Така ціна не функціонує на ринку, а тому не впливає на ринкові ціни. Якщо фактичні середньозважені ринкові ціни нижчі за цільову ціну, фермерам також виплачують компенсаційну різницю між ними у формі прямих урядових платежів.

Заставну ціну застосовують за умови, коли ринкові ціни є нижчими за визначені заставні ціни. Механізм заставних цін задіюють через заставу продукції у Товарно-кредитну корпорацію (ТКК), що є органом Міністерства сільського господарства США. Якщо протягом дев'яти місяців ринкові ціни піднімаються вище заставних, то фермери можуть викупити свою продукцію і реалізувати на ринку. У випадку, коли протягом зазначеного строку продукція не була повернута через низькі ринкові ціни, вона переходить у власність

ТКК, а фермерам за мінусом витрат на зберігання виплачують її вартість за заставною ціною. Такий механізм, з одного боку, створює гарантії в отриманні мінімальних доходів функціонуючими фермерськими господарствами, а з іншого — постає інструментом регулювання ринкових цін, а відтак і доходів сільських товаровиробників.

У країнах ЄС політика ціноутворення в аграрному секторі економіки характеризується своїми особливостями. Існуючий ціновий механізм охоплює різні види цін, зокрема, гарантовану або інтервенційну ціну. Інтервенційна ціна (Intervention price) — це гарантована державою мінімальна ціна, за якою держава, закупівельні організації зобов'язані закуповувати сільськогосподарську продукцію у фермерських господарств за умови, що фактично діючі ринкові ціни знижуються до її рівня. Таким шляхом держава підтримує кон'юнктуру ринку та надає можливість сільськогосподарським підприємствам залишитися на рівні беззбитковості.

Одним із найважливіших показників державної політики сільського господарства в розвинених країнах є рівень бюджетної підтримки фермерських цін на вироблену продукцію. Цей показник відображає відношення бюджетних дотацій (цінових і позацінових) на виробництво й реалізацію на експорт певних видів аграрної продукції до її фермерської ціни. Бюджетними дотаціями держава регулює обсяги виробництва та реалізації продукції, впливаючи, з одного боку, на фермерські доходи через ціни, а з іншого — на їх витрати через пільгові кредити й податки. Бюджетні дотації отримують, як правило, лише ті фермери, які беруть участь у реалізації державних аграрних програм [7, с. 28].

Вплив держави на процеси ціноутворення в аграрному секторі поширений у Китаї. Тут цінове регулювання полягає у застосуванні гарантованих цін, поглиблення реформи системи державного замовлення за договірними цінами, що сприяє підтримці відповідності індексів закупівельних цін на продукцію і засоби виробництва. Тому, в Китаї диспаритет цін між сільськогосподарською і промисловою продукцією майже відсутній.

Заслуговує на увагу практика державного регулювання аграрного сектора економіки в Японії, де політика уряду сьогодні спрямована на укрупнення господарств і поетапне зниження цін. Втім основним завданням держави є забезпечення умов для формування господарств, які спроможні створити конкуренцію іноземним виробникам аграрної продукції. З погляду економічної політики аграрний сектор Японії отримує надійний і потужний захист в аспекті субсидування та протекціоністської політики [9].

Цінним для України у сфері цінового регулювання може стати досвід Польщі. У країні

створено Агенцію сільськогосподарського ринку (АСГР), метою якої є стабілізація ринку через стабілізацію цін і забезпечення певного рівня доходності аграрного виробництва. Регулювання цін відбувається шляхом інтервенційних закупівель, експортно-імпортних операцій та встановлення мінімальної ціни на окремі продукти. Регулювання ринку стосується лише окремих, визначених урядом продуктів. Також АСГР вживає заходи щодо розбудови гуртового (оптового) ринку, який може забезпечити дію ринкового механізму в умовах багатоукладності і диверсифікації виробників.

Досліджуючи політику підтримки розвитку аграрного сектора економіки у розвинених країнах варто відзначити особливу роль бюджетної підтримки фермерських господарств. Розмір допомоги держави фермерам у різних країнах є різним, однак в Україні залишається на рівні, який є одним із найнижчих. Цей показник субсидій та прямої матеріальної допомоги в середньому становить в Австралії — 15 %, США — 30, Канаді — 45, Австрії — 52, Швеції — 59, Японії — 66, Фінляндії — 71, Норвегії — 77, Швейцарії — 80 %, Україні — 18 % [8].

У багатьох країнах субсидіювання тісно переплітається із страхуванням. Тому для України важливо вивчити досвід розвинених країн у страхуванні аграрного сектора економіки.

Найціннішим для України в аграрному страхуванні є досвід Іспанії. У цій країні держава підтримує, контролює та розвиває систему аграрного страхування, виступає посередником у досягненні домовленостей між страхувальником та страховиком. Центральні органи влади розробляють плани аграрного страхування; проводять адміністрування страхових субсидій; надають інформаційне забезпечення учасників страхування; досліджують життєздатність нових страхових продуктів. Окрім того функціонує Консорціум компенсації страхувальникам, який забезпечує покриття катастрофічних ризиків; ліквідацію страхових компенсацій компаній-банкрутів; страхування експертних кредитів.

Страхування аграрних ризиків в Іспанії є добровільним, а покриття ризиків у системі забезпечують власні страхові компанії на основі солідарної відповідальності. Сільськогосподарські підприємства через свої об'єднання беруть активну участь у прийнятті рішень щодо питань аграрного страхування [11, с. 874].

Державна підтримка страхування у Франції відбувається через Національний гарантійний фонд для компенсації збитків від значних лих. Засоби фонду формуються на 50 % за рахунок бюджету і на 50 % за рахунок страхових внесків фермерів [7, с. 28].

Протягом останніх десятиліть країни Європейського Союзу, Сполучені Штати Америки,

Канада, Китай, країни північної Європи нагромадили великий досвід державного регулювання і підтримки аграрного сектора в ринковій економіці. Його дослідження й узагальнення дає можливість виділити і сформулювати цінні для України рекомендації у сфері аграрної політики з метою вдосконалення умов розвитку вітчизняного аграрного сектора економіки (табл. 1).

Найважливішими аспектами при цьому мають стати: розроблення та впровадження нових механізмів підтримки аграрних підприємств з поступовим відходом від прямих виплат до програм сільського розвитку; впровадження екологічних принципів ведення господарської діяльності та заходів для охорони та збереження навколишнього середовища; подальше дотримання курсу на

Таблиця 1

**Узагальнення закордонного досвіду державної підтримки розвитку аграрного сектора
(узагальнено автором за даними [7; 8; 11])**

Методи державного впливу		Інструментарій реалізації	Заходи, припустимі для України
Адміністративні методи		Державні плани і програми	Деталізація підтримки аграрних підприємств шляхом формування цільових програм, що охоплюють основні важелі державного регулювання розвитку конкретної сфери діяльності (досвід ЄС)
		Адміністративні бар'єри: сертифікації, ліцензування та квотування	Узгодження адміністративних бар'єрів зі світовими вимогами та з інтересами національних виробників (досвід США)
Економічні методи	прямі	Прямі виплати і субсидії	Розмір субсидій у рахунок погашення виробничих витрат повинен визначатися, враховуючи розмір рівня негативної рентабельності діяльності аграрних виробників плюс розмір мінімальної норми прибутку. Прямі виплати і сільськогосподарські субсидії необхідно надавати фермерам у разі виконання низки вимог, що охоплюють захист навколишнього середовища, якість продуктів харчування та належний рівень утримання худоби (досвід ЄС)
		Виплати на розвиток виробничої та соціальної інфраструктури села	
		Компенсаційні виплати при стихійному лиху, вимушеному скороченні посівних площ та заборі худоби	
Економічні методи	непрямі	Регулювання цін на аграрну продукцію	Впровадження механізмів цін, які охоплюють: <ul style="list-style-type: none"> інтервенційні ціни — гарантовані державою мінімальні ціни, за якими держава і закупівельні організації зобов'язані закупляти певні стратегічно необхідні види аграрної продукції у фермерських господарствах; цільові ціни — формуються на основі собівартості виробництва найважливіших видів продовольчих товарів у регіонах з різними природними умовами; дотаційні ціни — встановлюються на продукцію, яку експортують (досвід ЄС)
		Фінансово-кредитна підтримка	Системний підхід: <ul style="list-style-type: none"> формування Державного фонду сільського господарства (для забезпечення фермерськими господарствами значних капіталовкладень) (досвід Китаю); підтримка фінансування аграрних підприємств комерційними банками; сприяння у формуванні кредитних кооперативів (досвід Франції, Швеції)
		Пільговий режим оподаткування	Оптимальне впровадження цільового пільгового оподаткування (враховуючи сезонність, залежність від погодних чинників, належність до дрібних сімейних ферм тощо)
		Аграрне страхування	Державні органи мають підтримувати, контролювати та розвивати систему аграрного страхування, розробляти плани аграрного страхування; проводити адміністрування страхових субсидій; забезпечувати покриття катастрофічних ризиків (досвід Іспанії)
		Регулювання структури аграрного виробництва	Обмеження обсягів сільськогосподарського виробництва з метою недопущення перевиробництва продукції (досвід США, ЄС)

зміцнення фермерської моделі господарювання як сімейної форми бізнесу; популяризація та розвиток сільського укладу життя; дотримання підходу «cross-compliance» для формування сталого, економічно та соціально збалансованого аграрного сектора на всьому європейському просторі.

Висновки. Більшість із визначених зарубіжних інструментів і заходів мають усі необхідні передумови, аби бути реалізованими на відповідному етапі соціально-економічного розвитку нашої держави в цілях забезпечення ефективного розвитку аграрного сектора економіки, ефективного функціонування аграрної політики та посилення економічної безпеки держави. Важливість узагальнення світового досвіду реалізації основних інструментів аграрної політики полягає також у можливості комплексного осмислення та формування більш системної державної політики підтримки розвитку аграрного сектора економіки в системі забезпечення економічної безпеки держави, а також може слугувати орієнтирами відносно оцінювання ефективності структурно-функціональних параметрів розвитку цього сектора, що є предметом наступного розділу дослідження.

Література

1. Алейнікова О. В. Зарубіжний досвід державного регулювання розвитку АПК. *Інвестиції: практика та досвід*. 2011. № 6. С. 131–136.
2. Андрійчук В. Г. Економіка аграрних підприємств : підручник ; 2-ге вид., доп. і переробл. К. : КНЕУ, 2002. 624 с.
3. Вазинський Ф. Європейський досвід реформування аграрного сектору економіки: можливості для України : аналітична записка. URL : <http://ird.gov.ua/irdp/e20160202.pdf>. [Дата звернення 27 грудня 2020].
4. Гоголь Т. В. Становлення Спільної аграрної політики Європейського Союзу та регулювання розвитку сільських територій. URL : <http://academy.gov.ua/ej/ej15/txts/12GTVRST.pdf>. [Дата звернення 23 грудня 2020].
5. Зінчук Т. О. Сучасна парадигма Спільної аграрної політики ЄС як протидія глобальним викликам та дезінтеграції. *Економіка АПК*. 2017. №10. С. 78–85.
6. Зоря С., Нів'євський О. Еволюція Спільної аграрної політики ЄС: наслідки для України / Інститут Економічних досліджень та політичних консультацій в Україні. URL : <http://www.ier.com.ua/ua/publications/consultancywork?pid=1740.10>. [Дата звернення 27 січня 2021].
7. Кіндзерський В. В. Державне регулювання аграрного сектора економіки: імплементація зарубіжного досвіду. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. Вип. 5. С. 24–30.
8. Климова Н. В. Особенности регулирующие воздействие государства на агробизнес в зару-

бежных странах. *Научный журнал КубГАУ*. 2013. № 90 (06). URL : <http://ej.kubagro.ru/2013/06/pdf/45.pdf>. [Дата звернення 02 березня 2021].

9. Криворук Б. М., Варченко О. М. Світовий досвід державного регулювання АПК: уроки для України. *Економіка та управління АПК*. 2013. Вип. 10. С. 140–144.

10. П'ясецька-Устич С. В. Генезис спільної аграрної політики ЄС: перспективи та ризики для України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. URL : www.vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2016/16-2016/7.pdf. [Дата звернення 12 березня 2021].

11. Шишпанова Н. О. Зарубіжний досвід аграрного страхування та можливості його впровадження у вітчизняну страхову практику. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського*. 2018. Вип. 22. С. 872–876.

12. EU Budget: the Common Agricultural Policy after 2020. [Electronic resource]. URL : https://ec.europa.eu/commission/news/eu-budget-common-agricultural-policy-after-2020-2018-jun-01_en.

13. Jolly, R. W., Roe, J. D. (2005). Selling a Piece of Farm Credit System. *Choice. The magazine of food, farm and resource issues*, no. 20 (1), 19.

References

1. Aleynikova, O. V. (2011). *Zarubizhnyy dosvid derzhavnoho rehulyuvannya rozvytku APK* [Foreign experience of state regulation of agro-industrial complex development]. *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*, no. 6, pp. 131–136.
2. Andriychuk, V. H. (2002). *Ekonomika ahrarnykh pidpryyemstv* [Economics of agricultural enterprises]. Kyiv, KNEU Publ., 624 p.
3. Vazhynskyy, F. *Yevropeyskyy dosvid reformuvannya ahrarnoho sektoru ekonomiky: mozhlyvosti dlya Ukrayiny* [European experience of reforming the agricultural sector of the economy: opportunities for Ukraine]. Available at : <http://ird.gov.ua/irdp/e20160202.pdf>.
4. Hohol, T. V. *Stanovlennya Spilnoyi ahrarnoyi polityky Yevropeyskoho Soyuzu ta rehulyuvannya rozvytku silskykh terytoriy* [Formation of the Common Agrarian Policy of the European Union and regulation of rural development]. Available at : <http://academy.gov.ua/ej/ej15/txts/12GTVRST.pdf>.
5. Zinchuk, T. O. (2017). *Suchasna paradyhma spilnoyi ahrarnoyi polityky yes yak protydiya hlobalnym vyklykam ta dezintehratsiyi* [The modern paradigm of the EU Common Agricultural Policy as a response to global challenges and disintegration]. *Ekonomika APK*, no. 10, pp. 78–85.
6. Zorya, S., Niv'yevskyy, O. *Evolutsiya Spilnoyi ahrarnoyi polityky YES: naslidky dlya Ukrayiny* [Evolution of the Common Agrarian Policy of the EU: consequences for Ukraine]. Available at : <http://www.ier.com.ua/ua/publications/consultancywork?pid=1740.10>.

7. Kindzersky, V. V. (2015). *Derzhavne rehulyuvannya ahrarnoho sektora ekonomiky: implementatsiya zarubizhnogo dosvidu* [State regulation of the agricultural sector of the economy: the implementation of foreign experience]. *Naukovyy visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*, 5, 24–30.

8. Klimova, N. V. (2013). *Osobennosti reguliruyushchego vozdeystviya gosudarstva na agrobiznes v zarubezhnykh stranakh* [Features of the regulatory impact of the state on agribusiness in foreign countries]. *Nauchnyy zhurnal KubGAU*, 90(6). Available at : <http://ej.kubagro.ru/2013/06/pdf/45.pdf>.

9. Kryvoruk, B. M., Varchenko, O. M. (2013). *Svitovyy dosvid derzhavnoho rehulyuvannya APK: uroky dlya Ukrainy* [World experience of state regulation of agro-industrial complex]. *Ekonomika ta upravlinnya APK*, 10, 140–144.

10. Pyasetska-Ustych, S. V. *Henezys spilnoyi ahrarnoyi polityky YES: perspektyvy ta ryzyky dlya*

Ukrainy [The genesis of the EU's common agricultural policy: prospects and risks for Ukraine]. *Naukovyy visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu*. Available at : www.vestnik-econom.mgu.od.ua/journal/2016/16-2016/7.pdf.

11. Shyshpanova, N. O. (2018). *Zarubizhnyy dosvid ahrarnoho strakhuvannya ta mozhyvosti yoho vprovadzhennya u vitchyznyanu strakhovu praktyku* [Foreign experience of agricultural insurance and the possibility of its introduction into domestic insurance practice]. *Naukovyy visnyk Mykolayivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. O. Sukhomlynskoho*, 22, 872–876.

12. EU Budget: the Common Agricultural Policy after (2020). Available at : https://ec.europa.eu/commission/news/eu-budget-common-agricultural-policy-after-2020-2018-jun-01_en.

13. Jolly, R. W., Roe, J. D. (2005). Selling a Piece of Farm Credit System. *Choice. The magazine of food, farm and resource issues*, 20 (1), 19.